

Wzrost gospodarczy, znaczenie pieniądza i życie społeczne Najważniejsze osiągnięcia naukowe profesora Hansa Christopha Binswängera

Wachstum, Geld und Geist: Der Ökonom Hans Christoph Binswanger hrsg. von Roland Kley
in der VGS Verlagsgenossenschaft St. Gallen im Herbst 2010, St. Gallen 2010, 190 s.

Hans Christoph Binswanger zalicza się – na obszarze języka niemieckiego – do najbardziej znanych ekonomistów w Europie. Zajmuje się on przez ponad czterdzieści lat dynamiką wzrostu nowoczesnej gospodarki. Podsumowanie oceny bogatego dorobku prof. Binswängera zawiera wydana w 2006 roku książka „Spirala wzrostu. Pieniądz, energia i kreatywność w dynamice wzrostu”¹. Omówiono w niej wpływ dynamiki wzrostu gospodarki na proces tworzenia się pieniądza i niszczenia środowiska w aspekcie teoretycznym i politycznym. We wcześniejszych pracach naukowych autor zwrócił uwagę na granice wzrostu (NAWU – *Raport: Wege aus der Wohlstandsfalle*, 1978)², a także propozycje w zakresie nowej strategii politycznej jakościowego wzrostu gospodarczego (*Arbeit ohne Umweltzerstörung*, 1983)³. Do idei tych nawiązuje także ostatnia książka H.Ch. Binswängera „W kierunku umiarkowania. Perspektywy zrównoważonej gospodarki (2009)”⁴, która zorientowana została na trwałość gospodarki i unikanie spekulacyjnych baniek. Idee Binswängera w Szwajcarii i w Niemczech zdeterminowały ekologiczną reformę podatkową. Jego koncepcja rolniczych płatności bezpośrednich oddziaływała na szwajcarską politykę rolną i praktykę Unii Europejskiej w zakresie rolnictwa i obszarów wiejskich. Wiele lat H.Ch. Binswanger był członkiem Rady Gminy w St. Gallen odpowiedzialnym za tak zwaną politykę miejską w zakresie zachowania historycznych struktur miejskich i dotychczasowego wzorca krajobrazu miejskiego. Binswanger wykładał ekonomię na Uniwersytecie St. Gallen, nawiązując do dynamicznych koncepcji społecznych Arystotelesa i włączał do wiedzy ekonomicznej nie tylko rozważania teoretyczne o gospodarce, ale także poglądy zawarte w literaturze pięknej, a nawet w mitologii. Jego ekonomiczna interpretacja poglądów Goethego, zawartych w „Fauście”, zyskała szerokie międzynarodowe uznanie.

¹ Porównaj: H.Ch. Binswanger, *Die Wachstumsspirale. Geld, Energie und Imagination in der Dynamik des Marktprozesses*, Metropolis Verlag, Marburg 2006, 418 s. (3., durchgesehene Auflage 2009). Książka ta została opublikowana w Wydawnictwie Zysk i S-ka w Poznaniu w 2011 r. Por.: H.Ch. Binswanger, *Spirala wzrostu. Pieniądz, energia i kreatywność w dynamice procesów rynkowych*, przekł. J. Gilewicz, Poznań 2011.

² NAWU-Raport, *Wege aus der Wohlstandsfalle. Strategien gegen Arbeitslosigkeit und Umweltkrise*, S. Fischer, Frankfurt am Main 1978, 326 s. (zusammen mit W. Geissberger und T. Ginsburg).

³ *Arbeit ohne Umweltzerstörung. Strategien für eine neue Wirtschaftspolitik*, S. Fischer, Frankfurt am Main 1983, 366 s. (zusammen mit H. Frisch, H.C. Nutzinger, B. Schefold, G. Scherhorn, U.E. Simonis und B. Strümpel).

⁴ H.Ch. Binswanger, *Vorwärts zur Mässigung. Perspektiven einer nachhaltigen Wirtschaft*, Murmann, Hamburg 2009, 243 s.

W 2010 roku ukazała się książka „Wzrost, pieniądz i życie społeczne, o ekonomście Hansie Christophe Binswangerze”, poświęcona życiu i dziełom tego wybitnego szwajcarskiego uczonego, teoretyka ekonomii, a także naukowca „politycznego” realizującego w swojej działalności określone cele polityczne. Publikacja składa się z *Wprowadzenia* (R. Kley), czterech rozdziałów: *Ekonomista Hans Christoph Binswanger* (R. Kley); *Ekonomiczne dzieło Hansa Christopha Binswangerera* (H.G. Nutzinger); *Hans Christoph Binswanger jako historyk myśli ekonomicznej – próba oceny* (B. Schefold); *<Odpowiedzi przyjdą często z innych stron> – myśli polityczne współtowarzysza Hansa Christopha Binswangerera* (L. Ribaux) oraz części końcowej autorstwa R. Kleya i M. Schrepfera obejmującej: Spis pism Hansa Christopha Binswangerera, Uwagi biograficzne, Spis autorów i Podziękowania.

W opracowaniu *Ekonomista Hans Christoph Binswanger* prof. Roland Kley naszkicował ogólny portret naukowy profesora, ekonomisty z poczuciem obywatelskim, opisując dzieciństwo spędzone wśród rodziców – artystów, oddziaływanie poetów i psychiatrów, główne osiągnięcia naukowe dotyczące ekonomii środowiska i teorii wzrostu, pracę w Radzie Gminy Miasta St. Gallen. Zaslugą prof. Binswangerera jest twórcze powiązanie problematyki niszczenia środowiska, tworzenia pieniądza i dynamiki rynku w analizach procesu wzrostu gospodarki. Jego twórczość cechuje szerokie rozumienie wiedzy i nauki, a także podkreślanie politycznej natury rozumienia ekonomii i działań gospodarczych. Przy tym działalność naukowa i polityczna profesora koncentrowała się na płaszczyźnie regionalnej (kantonalnej), ogólnoszwajcarskiej, a także europejskiej.

Profesor H.Ch. Binswanger urodził się w dniu 19 czerwca 1929 roku w Zurychu jako syn pisarza Roberta Binswangerera i malarki Margarete Binswanger (z domu Goetz). Dzieciństwo i młodość upływało w Zurychu, a także w Asconie, Überlingen, Kreuzlingen i Zatonie na wybrzeżu Dalmacji. Binswanger pochodził ze znanej dynastii naukowej, która od 1850 roku wydała kilka pokoleń znanych psychiatrów i lekarzy. Prywatny Zakład Leczniczy „Bellevue” w Kreuzlingen był podstawą gospodarczą życia Binswangerów przez kilka pokoleń. Rodzina Binswangerera pochodziła z bawarskiego Osterbergu, a pradziadek profesora Ludwig Binswanger (Starszy) przeszedł z judaizmu na chrześcijaństwo, dokonując chrztu w wyznaniu protestanckim. Pomimo tradycji lekarskiej i psychiatrycznej rodzice H.Ch. Binswangerera byli artystami, tworzyli kolonię artystyczną w Asconie i Überlingen nad Jeziorem Bodeńskim. Utrzymywali przyjacielskie relacje z takimi znanymi pisarzami, jak: Rudolf Alexander Schröder, Leopold Ziegler, Else Lasker-Schüler i Margarete Susman. Osiągnięcia artystyczne rodziców prof. Hansa Christopha Binswangerera nie były jednak znaczące. Rodzina Binswangerów była przez wiele pokoleń obywatelami szwajcarskiego Kantonu Thurgau.

Podjęcie studiów ekonomicznych przez Hansa Christopha Binswangerera było dużą niespodzianką – a przyszły znany ekonomista studiował ekonomię społeczną na Uniwersytecie w Zurychu, która obejmowała problemy rolnictwa, handlu, społeczeństwa, przemysłu, komunikacji, bankowości i waluty. Tamże napisał także pracę doktorską poświęconą Unii Europejskiej⁵. Od 1957 roku prof. Binswanger podjął pracę na Wyższej Szkole Handlowej w St. Gallen we Wschodniej Szwajcarii. Napisał tam także pracę habilitacyjną o zależnościach

⁵ H.Ch. Binswanger, *Die europäische Wirtschaftsintegration durch partielle Unionen. Mit besonderer Berücksichtigung der Kohle- und Stahlindustrie*, Verlag P.G. Keler, Winterthur 1956, Keller, 204 s.

pomiędzy gospodarką realną a pieniądzem⁶. Od 1967 roku był profesorem na Wyższej Szkole Handlowej w St. Gallen, przekształconej później na Uniwersytet. Opiekował się 30 pracami doktorskimi i około 100 pracami dyplomowymi. Począwszy od wczesnych lat siedemdziesiątych XX wieku, zaczęła dominować w jego pracach tematyka środowiskowa. W końcu lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku ugruntowała się szwajcarska i europejska pozycja zawodowa profesora (między innymi wskazane już prace Raport NAWU i *Praca bez niszczenia środowiska. Strategia na rzecz nowej polityki gospodarczej*). Światową sławę przyniosła mu jednak praca *Pieniądz a magia*⁷, w której podjął się ekonomicznej interpretacji dzieła Goethego *Faust*. Dzięki Jego aktywności naukowej powstał w 1992 roku Instytut na rzecz Gospodarki i Ekologii na Uniwersytecie St. Gallen, gdzie przez dwa lata był, razem z prof. Th. Idyllikiem, jego dyrektorem. Jednocześnie w latach 1969 do 1980 roku był członkiem Rady Gminy Miasta St. Gallen, reprezentując umiarkowaną liberalną partię *Freisinnig – Demokratische Partei* (FDP). Roland Kley podkreśla, że działalność polityczna H.Ch. Binswangerera poświęcona była miastu St. Gallen, krajobrazowi i przyrodzie, polityce budowlanej i osiedlowej. Od 30 września 1994 roku prof. Binswanger jest już na emeryturze, chociaż posiada nadal swoje biuro w Instytucie na rzecz Gospodarki i Ekologii (Uniwersytet St. Gallen). W 2006 roku ukazała się sławna jego książka *Spirala wzrostu*, która stanowi ukoronowanie jego osiągnięć naukowych, których nie zakwestionował także globalny kryzys finansowy, gdzie doszło do „kurczenia się” gospodarki i globalnego ogólnego kryzysu. W 2009 roku opublikowano ostatnią książkę „W kierunku umiarkowania. Perspektywy zrównoważonej gospodarki”. W ujęciu profesora istotnej przemiany wymagają rolnictwo i gospodarka energetyczna. Będąc zdecydowanym zwolennikiem odnawialnej energii, krytycznie odnosi się jednak do energii wietrznej. Jednocześnie odrzuca zdecydowanie możliwość wykorzystania energii jądrowej.

Profesor ocenia krytycznie podstawy współczesnej gospodarki opartej na założeniu nieprzerwanego postępu technicznego i nieograniczonego wzrostu gospodarki. Tym samym, według prof. Binswangerera, jesteśmy uwięzieni w dynamice wzrostu faustowskiej gospodarki, co łączy się z ogólnym samozrozumieniem nowoczesnej gospodarki. Rozważania prof. Binswangerera koncentrują się na następującym rozumieniu ekonomii jako nauki: przedmiot ekonomii, uznanie także nienaukowych form wiedzy ekonomicznej, zróżnicowanie obrazu człowieka, filozoficzno-etyczny charakter problemów stawianych przez ekonomistów, praktyczno-polityczne ukierunkowania dyscypliny. Według Hansa Christopha Binswangerera, aby szerzej zrozumieć przedmiot ekonomii, nie należy ograniczać jej do samej gospodarki. W badaniach ekonomicznych muszą być koniecznie uwzględnione: państwo, prawo, społeczeństwo, kultura i środowisko naturalne. Gospodarka jest bowiem częścią – coraz ważniejszą – całej współczesnej kultury i świata życia ludzi i musi być uwzględniana w kontekście historycznym, instytucjonalnym i kulturowym. Taki postulat wobec ekonomii bliski był także w Historycznej Szkole Ekonomii, bardzo znanej na obszarze niemieckojęzycznym. W ujęciu H.Ch. Binswangerera wiedza ekonomiczna nie może pochodzić tylko z samej ekonomii, gdyż istnieją także nienaukowe formy wiedzy ekonomicznej, która obejmuje

⁶ H.Ch. Binswanger, *Markt und internationale Währungsordnung. Ein Beitrag zur Integration von allgemeiner Gleichgewichtstheorie und monetärer Theorie*, Mohr, Tübingen 1969, 151 s.

⁷ H.Ch. Binswanger, *Geld und Magie. Deutung und Kritik der modernen Wirtschaft anhand von Goethes „Faust“*, Murmann, 192 s.

mity, filozofię, literaturę, poezję czy wiedzę etnograficzną. Pozanaukową wiedzę ekonomiczną oferuje również literatura piękna. Pokazał to profesor na przykładzie *Fausta* Goethego. *Świat interesów* wymaga bowiem krytycznej obserwacji i wyrażania wątpliwości w zakresie jego działania. Binswanger – opierając się na odmiennych źródłach wiedzy – reprezentuje szerszy, bardziej zróżnicowany obraz człowieka. Teoria neoklasyczna przedstawia bowiem „obraz człowieka”, który maksymalizuje tylko swoją użyteczność. Dlatego *homo oeconomicus* – abstrahujący od wielu dążeń ludzkich – stanowi tylko konstrukt teoretyczny. Dynamika wzrostu gospodarki wymaga uwzględnienia ludzkiej kreatywności, która powoduje poszukiwanie nowych wynalazków i produktów zaspokajających nowe potrzeby.

Ekonomiści w swoich działaniach naukowych nawiązują zazwyczaj do problemów o charakterze filozoficzno-etycznym. Chociaż dominuje instrumentalne rozumienie ekonomii, to nie można unikać pytań o charakterze normatywnym. Polityka gospodarcza powinna uwzględniać takie cele, jak: stabilność cen, pełne zatrudnienie, równowaga bilansu płatniczego, stabilizacja środowiska, a także jakościowy wzrost gospodarczy. Binswanger popiera podejście etyczne w ekonomii, a on sam i N. Reetz byli nawet twórcami tak zwanej „przysięgi ekonomisty”, według której wiedza, zdolność, możliwość oddziaływania ekonomistów powinny służyć powiększaniu dobrobytu własnego kraju i świata; dobrobyt powinien umożliwiać każdemu człowiekowi życie w godności i w gospodarczej niezależności, a naturalne zasoby i kapitał produkcyjny należy tak zastosować, aby przyszłe pokolenia mogły znaleźć dla siebie świat wart godnego życia ludzkiego. Dla profesora ekonomia jest przede wszystkim praktycznie ukierunkowaną dyscypliną, a rozwój teorii ekonomicznych nie powinien być celem samym w sobie. Taka praktycznie ukierunkowana ekonomia ma także charakter polityczny. Sam profesor Binswanger rozumiał swoją działalność jako „polityczną”, i prowadził ją przez ponad czterdzieści lat. W jego ujęciu należy dawać działalności politycznej nowe impulsy poprzez przekazywanie nowych idei. Przy tym uważa on rynek jako „instytucję państwową”, której decydujące reguły muszą być zdefiniowane politycznie przez Wspólnotę. Profesor uważa siebie za umiarkowanego liberała, a szerzej za pragmatycznie zorientowanego, liberalnego humanistę.

Próby oceny działalności naukowej profesora podjął się także prof. H.G. Nutzinger, w ujęciu którego podstawowe problemy charakterystyczne dla całej twórczości profesora zawarte są w książce *Pieniądz i przyroda* opublikowanej w 1991 roku⁸. W kontekście tych poglądów trzeba także rozpatrywać książkę *Pieniądz i magia* (1985), gdzie autor podjął się nie tylko interpretacji ekonomicznej *Fausta* Goethego, ale także dostrzega w Fauście prototyp „nowoczesnego człowieka”, który traktuje cały świat jako swoje „dominium”, a więc przyjmuje dążenie do opanowania świata dla własnych korzyści. Taki punkt widzenia prowadzi jednak ostatecznie do globalnego kryzysu społeczno-gospodarczego i ekologicznego. Już w Raporcie NAWU z 1978 roku wskazywał on razem z innymi uczonymi na powiązanie problemów ekologicznych, społecznych i ekonomicznych przy ocenie dobrobytu. Podstawowe problemy wiąże profesor ze stabilizacją zużycia energii, ograniczeniem zużycia zasobów, dewastacją środowisk naturalnych i zabezpieczeniem miejsc pracy. Krytycznie ocenia także rozwój rolnictwa, będąc zwolennikiem ukształtowania rolnictwa i polityki rolnej w kierunku rolnictwa ekonomicznego. Domagał się także wprowadzenia jakościowego wzrostu w wa-

⁸ H.Ch. Binswanger, *Geld und Natur. Das wirtschaftliche Wachstum im Spannungsfeld zwischen Ökonomie und Ökologie*, Thienemann, Stuttgart 1999, 240 s.

runkach ograniczeń przyrodniczych. Dominująca nadal neoklasyczna teoria wzrostu nie zna problemu grabieży przyrody. Profesor krytycznie ocenia Walrasowski model ogólnej równowagi gospodarki, który możliwy jest tylko w warunkach wymiany naturalnej. Określa konieczną globalną stopę wzrostu na poziomie 1,8% rocznie, co zapewni ochronę zasobów i środowiska naturalnego dla przyszłych pokoleń. Postulat umiarkowania dla zrównoważonego gospodarowania wiąże jego różnorodne założenia w książce „W kierunku umiarkowania”. W jego ujęciu instytucjonalne zmiany w sektorze pieniężnym i finansowym i niska, ale stabilna globalnie stopa wzrostu, powinny przeszkodzić temu, że wzrost gospodarczy będzie się w końcu przekształcał w różnorodne bańki spekulacyjne. Ciemną stroną przymusu wzrostu jest bowiem kurczenie się gospodarki i kryzysy ekonomiczne, a przede wszystkim kryzysy finansowe, a jedyną alternatywę stanowi stabilizacja na niskim, ale zrównoważonym poziomie w długim okresie.

Hans Christoph Binswanger odrzuca zarówno ortodoksyjną standardową ekonomię neoklasyczną, jak i marksistowską krytykę wzrostu. Zamiast tych koncepcji proponuje całościowe wyjaśnienie dynamiki wzrostu, a także procesów zniszczenia przyrody i tworzenia pieniądza. Konieczne jest racjonalne przejście od postulatu maksymalnego wzrostu gospodarki do „ekonomii umiarkowania”. Współcześnie niezbędny jest nadal wzrost gospodarczy przy zachowaniu granic przyrodniczych, co wydaje się między innymi pojawiać w szeroko proklamowanych celach i instrumentach stabilizacji klimatu. Należy unikać spirali pomnażania pieniądza, wzrostu gospodarki i niszczenia środowiska. Profesor Binswanger należy do bardzo cenionych przedstawicieli zawodu „ekonomisty”. W jego ujęciu ochrona zrównoważonych podstaw gospodarowania, między innymi rezerw energetycznych i zrównoważonego zagospodarowania potrzeb a będzie możliwe tylko wówczas, jeżeli uda się powstrzymać niszczącą spiralę wzrostu nowoczesnej gospodarki pieniężnej i finansowej poprzez stabilny rozwój gospodarczy i unikanie niebezpiecznego kurczenia gospodarki, co było zgodne z przyrodniczymi podstawami gospodarowania. Współczesny kryzys gospodarczy występuje w trzech zakresach: w zakresie monetarnym, w gospodarce realnej i w podstawach przyrodniczych naszego życia społecznego i gospodarowania. Konieczne stają się nowe ramy dla gospodarki umiarkowania, które były powiązane z ważnymi instytucjonalnymi reformami, stanowiąc podstawowe przesłanki koncepcji Hansa Christopha Binswangerera w zakresie ekonomii.

Profesor Binswanger należy do wybitnych przedstawicieli historii myśli ekonomicznej. W okresie merkantylizmu przywiązywano dużą wagę do roli pieniądza, chociaż klasycy ekonomii politycznej traktowali później pieniądź jako pozbawiony znaczenia w gospodarce, przypisując mu tylko funkcję wymienną. Binswanger zajmował się historią wprowadzenia pieniądza papierowego, a w tym zawodności pieniądza papierowego w eksperymencie bankiera J. Lawa w XVII wieku. Innym problemem interesującym prof. Binswangerera była teoria wymaganych potrzeb Geорга Schlossera, który był szwagrem Goethego, a także teoria płacy sprawiedliwej Johanna Heinricha von Thünera. Wiele uwagi poświęcił jednak H.Ch. Binswanger interpretacji dzieła Goethego „Faust” i działań jego głównego bohatera. Trzy aspekty *Fausta*, które omówił w pracy *Pieniądz a magia*, wydawały się profesorowi najbardziej istotne: tworzenie pieniądza papierowego, instytucjonalizacja rzymskiego pojęcia własności i możliwości szerokiego wykorzystania energii mechanicznej w gospodarce. W „Fauście” wskazuje profesor, że rozwój kapitalizmu wiąże się z bezwzględny wywłaszczeniem drobnych posiadaczy (Filomen i Baucis), zniszczeniem przyrody, a także iluzją

bezgranicznych wprost możliwości osiągnięć technicznych i cywilizacyjnych, istotnym problemem braku świadomości skutków rozwoju gospodarki, konieczności łagodzenia podstawowych mankamentów i deficytów rynku.

Profesor Binswanger angażował się politycznie jako członek Rady Gminy Miasta St. Gallen, a także prekursor utworzenia Europejskiej Komisji Środowiskowej. Postulował przerwanie dynamiki „ślepego” wzrostu i rozwoju niezgodnego z wymogami ekologicznymi i społecznymi. W ujęciu L. Ribaux, profesor znajdował odpowiedzi na swoje pytania nie tylko w kategoriach ekonomicznych, ale też w filozofii, starych mitach, literaturze, a nawet poezji, ponieważ wiązał „materialny świat gospodarki ze zjawiskami społecznymi. Jego dzieło i skutki charakteryzują się ideową otwartością i ludzkim wymiarem” (s. 157).

Książka wydana przez Rolanda Kleya „Wzrost, pieniądź i życie społeczne. O ekonomii Hansie Christophe Binswangerze” stanowi nie tylko dobre wprowadzenie do życia znakomitego ekonomisty szwajcarskiego, ale także znakomite wprowadzenie do współczesnych problemów ekonomiczno-społecznych i finansowych w warunkach utrzymującego się kryzysu gospodarki i społeczeństwa. Wkład profesora H.Ch. Binswangerza zasługuje także na popularyzację w Polsce, na przykład w dydaktyce dla studentów, a także jako podstawa teoretyczna i polityczna działań ekonomicznych w gospodarce i społeczeństwie.

*dr hab. Eugeniusz Kośmicki, prof. UP
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu*